

Tanulmány

Varga Marianna

A tanúk emlékezetét befolyásoló verbális tényezők¹

Problémafelvetés

Abstract

This paper aims to present that effective legal interrogation methods need input from linguistics, psychology, jurisprudence and criminalistics also. I investigate the types of false memories caused by verbal information potentially influencing the witness' testimony in the courtroom. I also examine the question strategies used by judges in trying to control whether the witness recalls a true experience or only a false memory. I compare two witness' testimonies at the police station and in the courtroom in a Hungarian criminal case.

Keywords: false memories, witness testimony, interrogation methods

1 Bevezetés

A tanúvallomás az egyik legfontosabb bizonyító eszköz, amely nélkül elképzelhetetlen lenne az igazságszolgáltatás. A vallomásból ismerhető meg a bizonyító tény, azaz az élmény emléket leíró kijelentés. A tanúvallomás kihallgatás által keletkezik, s mivel emberéleteket befolyásoló jogi következményei lehetnek, ezért a lehető legpontosabbnak, félreérthetetlennek és befolyásmentesnek kell lennie (Bócz 2008: 109-110). Bizonyítási eszközként való felhasználhatósága nagyrészt a kihallgatási módszereken múlik (Ibolya 2016: 6). Számos nyelvész, jogász és pszichológus érvelt amellett, hogy a kihallgatási módszerek vizsgálatát interdiszciplináris módon szükséges megközelíteni. Ezek közül kiemelkedő a jog, a kriminalisztika és a pszichológia hármasa (Gálig 2011, Ibolya 2016), a pszichológia és a nyelvtudomány (Lindsay & Johnson 1989, Laney & Loftus 2016), valamint a nyelvtudomány és a jogtudomány (Kenesei 2003, Szabó 2006) kapcsolata, ugyanakkor a négy tudományterület együttes alkalmazásának jelentősége eddig csak elenyésző figyelemben részesült (Bócz 2008, Vinnai 2011). A jelen tanulmány célja annak a bemutatása, hogy a hatékony bírósági kihallgatási stratégiák feltárásában szükséges a nyelvtudomány, a pszichológia, a jogtudomány és a kriminalisztika eredményeinek együttes alkalmazása. Ennek illusztrálására két olyan kutatási kérdésre keresem a választ, amelyek elsősorban nyelvészeti megoldást kívánnak, ugyanakkor a pszichológia, a jogtudomány és a kriminalisztika eredményei is mellőzhetetlenek:²

---

¹ A jelen tanulmány az NTP-NFTÖ-17-B-0357 pályázat alapján valósult meg a Nemzeti Tehetség Program keretén belül, amelyet az Emberi Erőforrások Minisztériuma támogatott. A tanulmányt továbbá munkahelyem, az MTA-DE-SZTE Elméleti Nyelvészeti Kutatócsoport is támogatta.

² A tanulmányban a fő hangsúly a nyelvészeti és pszichológiai kutatásokra kerül. A hangsúlyeltolódás oka, hogy a kriminalisztikát (a kihallgatástaktika vonatkozásában) a „kérdés művészetének” tudományként is számon tartják, így fontossága a kihallgatási módszerek vizsgálatában megkérdőjelezhetetlen (Bócz 2008), úgy ahogyan a jogtudományé is, hiszen a kihallgatási módszereknek mindig a jogi és etikai normákhoz iga-

- (I) Milyen hamis emlékeket okozó verbális hatások érhetik a tanúk emlékezetét a bírósági meghallgatásuk előtt, amelyek ezáltal képesek befolyásolni a bíróságon tett vallomásaikat?
- (II) A jelen kutatásban vizsgált bírósági tárgyaláson a bíró alkalmaz-e olyan kérdezős stratégiákat, amelyek alkalmasak annak felderítésére, hogy a tanúk egy valós élmény emléket idézik-e fel (és amennyiben igen, úgy mennyire tekinthető pontosnak az emléküket), vagy pusztán a vélekedésüket, következtetéseiket, utólagos információszerzésüket közlik?

A tanúk emlékezetét számos olyan verbális hatás érheti a bírósági kihallgatásig, amely hatással van az emlékezetükre és ezáltal a vallomásukra, azonban ezek legnagyobb része nem, vagy csak nehezen vizsgálható. Ennek okán a tanulmányban az (I) kutatási kérdés vonatkozásában csak két konkrét, jól elemezhető befolyásoló hatást mutatok be és vizsgállok: egyrészt a bűncselekmény és az ahhoz kapcsolódó történések észlelésekor megragadható, hamis emlékeket okozó verbális hatásokat, másrészt a bírósági meghallgatást megelőző rendőrségi kihallgatás során megfigyelhető hatásokat. A rendőrségi és a bírósági kihallgatásokat is érdemes összevetni egymással, egyrészt az alkalmazott kérdésfeltevési stratégiák és ezek lehetséges befolyásolási hatása szempontjából, továbbá azért is, mert a rendőrségi kihallgatás időben jóval közelebb zajlik a bűncselekmény időpontjához, így a tanúk emlékezetére még frissebb, és nagyobb a valószínűsége annak, hogy ekkor még kevesebb befolyásoló hatás érte őket. A bírósági kihallgatások vizsgálata pedig azért jelentős, mert bírósági ítélet csak az alapján hozható, amit a bíróságon szóban előadtak, vagy ismertettek (Juhászné 2013), itt tehát különösen lényeges az emlékek megbízhatóságának aspektusa. A (II) kutatási kérdésre egy adott bírósági tárgyalás kihallgatásainak elemzése alapján kísérek meg választ adni.

A tanulmányban elsőként az elméleti háttér keretében ismertetem a hamis emlékek keletkezésének lehetséges módjait és a hozzájuk fűződő két paradigmát. Ezt követően az elméleti meglátások illusztrálása céljából egy konkrét büntetőperes bírósági eljárás kihallgatási részleteinek elemzését végzem el. A tárgyaláson az ügy vádlottját és két tanúját hallgatták ki, valamint ismertették a nyomozati eljárás során a rendőrségen tett vallomásukat is. Ez lehetőséget nyújt arra, hogy a vádlott és a tanúk rendőrségen tett és a bíróságon zajlott kihallgatásait összevegyem, s így megragadhatóvá válnak azok a verbális információk, amelyek a rendőrségi kihallgatáson érik a kihallgatottakat és hatást gyakorolnak a tanúk emlékezetére. Ezt követően összegzem az eredményeket és levonom a konklúziót.

2 Elméleti háttér

2.1 A memória rekonstruktív működése és a hamis emlékek keletkezése

A világban zajló történések észlelésekor és kódolásakor³ olyan módon konstruálódik meg a világ az adott észlelő számára, ahogyan felfogja az eseményeket. Ez azt jelenti, hogy az egyes események észlelésekor nem egy egyszerű másolási vagy tárolási folyamat zajlik, hanem az események feldolgozása és emlékké való alkotása (konstruálása) történik. Ezzel összhangban

zodónak kell lenniük (Gálig 2011). Így a tanulmányban amellek érvelek, hogy a kriminalisztika és a jogtudomány a hatékony kihallgatási technikák feltárásában nem nélkülözhetik a nyelvészeti és pszichológiai kutatások eredményeit.

³ A pszichológiai szakirodalomban kódolásnak azt a folyamatot nevezik, amely során egy érzékletből emléknyom alakul ki (Racsmány 2007a: 159).

az események előhívásakor nem a történések egyszerű megismétlése, hanem azoknak az újraalkotása (rekonstrukciója) zajlik, ami az egyén rendszerezett, összegzett, általánosított tapasztalatán és tudásán, úgynevezett *sémán* alapszik (Bartlett 1932, Bransford & McCarrel 1974, Rumelhart & Ortony 1977, Rumelhart 1980, Lakoff & Johnson 1980, Neisser 1982/1994, Racsomány 2007a, Király 2007, Kónya 2007, Roediger & DeSoto 2015, Laney & Loftus 2016).⁴ A visszaemlékezés tehát részben a múlt eseményeinek nyomain alapszik, de az általános tudás, az elvárások, a feltevések, a következtetések is szerepet játszanak benne (Roediger & DeSoto 2015: 50).⁵ Ez a megállapítás egyaránt érvényes a verbális információk megjegyzésére és felidézésére is. A nyelvi információk előhívásakor általában a felidéző formailag nem pontosan az eredetivel mindenben megegyező nyelvi elemeket idézi fel, hanem azoknak egyfajta parafrázisát (Lieberman és mtsai. 1972: 307, Pléh 2014: 288). Az emlékezés folyamatában keletkezhetnek hibák, ezek a hamis emlékek, amelyek adódhatnak például a kódolás közbeni következtetésekből, az eseményt követő új információkból, az adott személy feltevéseiből, vagy akár az aktuális látásmódjából (Király 2007, Roediger & DeSoto 2015: 50). A hamis emlékek az erős és rugalmas emberi memória „melléktermékei”, ugyanakkor a memória rugalmassága teszi lehetővé többek között a múlt eseményeinek újragondolhatóságát is (Newman & Lindsay 2009). A memória rekonstruktív, asszociatív és rugalmas volta következtében keletkezhetnek spontán hamis emlékek, de szuggesztív hatás eredményeként is létrejöhetnek. Ilyen hatás lehet például az irányított kérdések feltevése, vagy egy adott eseményt követően valamilyen félrevezető információ megismerése (Ost és mtsai. 2013). Az előbbi folyamat a Deese, Roediger & McDermott paradigmával (a továbbiakban DRM paradigma), míg az utóbbi a hamisinformáció-hatás (misinformation effect) elméletével magyarázható. A következőkben ezeket az elméleteket fogom bemutatni.

2.2 *Félrevezető információ hatására keletkező hamis emlékek*

A hamisinformáció-hatást a témában végzett egyik első alapkutatáson keresztül mutatom be (Loftus és mtsai. 1978, Loftus 2003). A kísérlet első fázisában a résztvevőknek egy autóbalesetet bemutató diásort vetítettek le. A baleset azért következett be, mert a vezető nem állt meg az útkereszteződésben a stoptábla ellenére. Ezt követően a résztvevők fele kitöltött egy 20 kérdésből álló tesztet, amelyek közül az egyik kérdés a következő volt: „Did another car pass the red Datsun while it was stopped at **the stop sign**?” (‘Haladt át másik autó a piros Datsun előtt, míg az állt a stoptáblánál?’) A résztvevők másik fele egy apró, de igen lényeges változtatással kapta meg ugyanezt a kérdést, a stoptáblát „elsőbbségadás kötelező” táblára (yield sign) cserélték. Az első csoport kérdése a diasoron látottakkal megegyező, igaz egzisztenciális preszuppozíciót (a stoptábla), míg a második csoport kérdése hamis egzisztenciális preszuppozíciót (az elsőbbségadás kötelező tábla) tartalmazott, mivel a diasoron kizárólag a stoptábla volt látható. Ezt követően a kísérlet alanyai 20 percen át olvastak egy olyan szöveget, amely témájában teljesen eltért a dián látottaktól. A vizsgálat végén az olvasott szöveggel kapcsolatban kaptak néhány kérdést, amelyeket meg kellett válaszolniuk. Egy hét múlva visszahívták a résztvevőket, és megkérdezték tőlük, hogy stoptáblát láttak-e a diasoron, vagy pedig „elsőbbségadás kötelező” táblát. Az eredmények azt mutatták, hogy a hamis előfeltevést tartalmazó kérdésre válaszolók jóval kisebb arányban adtak helyes választ, mint az igaz

⁴ Az emlékezet konstruktív működése, az emlékezés alkotó természetének alátámasztása, valamint a *séma* fogalmának kidolgozása és empirikus kutatásokkal való alátámasztása Bartlett (1932) nevéhez fűződik, aki eredményeit az *Emlékezés* c. könyvében összegezte.

⁵ Az egyén általános tudása az események észlelésére és kódolására is hatást gyakorol (Kónya 2007: 262).

előfeltevést tartalmazó kérdésre válaszolók. Ezt a jelenséget, amikor az emberek olyan dolgokra emlékeznek, amelyeknek valójában nem voltak tanúi, mindössze csak sugallták számukra, hamisinformáció-hatásnak nevezzük (Loftus & Hoffmann 1989, Loftus 2003, Ecker és mtsai. 2015, Henkel & Kimberly 2004).⁶ A hamis információs hatást a kutatók többsége a forrásellenőrző elmélettel (source monitoring effect) magyarázza, amely azt mondja, hogy az emberek elfelejtkeznek az információ forrásáról, így a hamis információt az eredeti esemény részének tulajdonítják (Lindsay & Johnson 1989, Sharman és mtsai. 2015).⁷

Loftus fent ismertetett 1978-as kísérletét azóta számos alkalommal megismételték és kibővítették. Sharman és munkatársai (2012, 2015) már nem pusztán a kérdések tartalmának memóriára gyakorolt hatását vizsgálták, hanem a kérdések szerkezetét is figyelembe vették. A kutatásban négy eltérő szerkezetű kérdéstípust vizsgáltak meg, ezek a következők:

- Eldöntendő kérdés, amelyre csak igen/nem, vagy ezekkel egyenértékű válasz adható.
 Did the robber have a gun?
 'Volt a rablónak fegyvere?'
- Részrehajló eldöntendő kérdés, amelyre csak igen/nem válasz adható, és a kérdés feltevője az egyik választási lehetőséget valószínűbbnek gondolja a másikinál.
 The robber had a gun, didn't he?
 'A rablónak volt fegyvere, nemde/ugye?'
- Specifikus eldöntendő kérdés, amelyre csak igen/nem válasz adható, és a kérdésben valamilyen specifikus információ szerepel.
 Did the robber have a shotgun that had a black barrel and a brown stock?
 'Olyan fegyvere volt a rablónak aminek fekete csöve és barna nyele van?'
- Nyitott kérdés,⁸ amelyre a válaszadónak egy narratívát kell alkotnia válaszként.
 Tell me about the shotgun.
 'Nyilatkozzon a fegyverről.'

A résztvevők leginkább akkor emlékeztek tévesen a későbbi felidézés során, amikor a hamis információ (*a fegyver* hamis egzisztenciális preszuppozíció) a specifikus eldöntendő kérdésben és a nyitott kérdésben volt. A legnagyobb hamisinformációs-hatás a nyitott kérdések ese-

⁶ A hamisinformáció-hatás kétféle lehet. Az első, amelyet a jelen tanulmányban is bemutatok, az eseményt követő hamisinformáció-hatás (post-event misinformation effect), amikor a hamis információ az eredeti esemény dekódolása után jelenik meg. A másik típus a folytatódó befolyásoló hatás (continued influence effect), amikor az adott hamis információ az eredeti esemény része, azonban amikor később az adott személy tudtára jut az információ valótlanága, továbbra is igaznak fogja tartani. Ilyen az, amikor egy repülőgép szerencsétlenséget terrortámadásként élünk meg, majd később kiderül, hogy a feltételezés alaptalan volt, mégis továbbra is terrorcselekményként él az emlékezetünkben (Ecker és mtsai. 2015). Az utóbbi típusú hamisinformáció-hatásra nem térek ki részletesebben ezen a helyen, mivel a jelen vizsgálat szempontjából az első típusú hamis információs hatás a releváns.

⁷ Az eseményt követő hamis információ felül is írhatja az eredeti emlék egy részét, vagy akár blokkolhatja az eredeti emléknymot a visszaidézéskor (Loftus és mtsai. 1978, Sharman és mtsai. 2015).

⁸ Az a kérdéstípus tekinthető nyitott kérdésnek, amely nem tesz grammatikai megszorítást a válaszra nézve. Válaszghalmazuk potenciálisan végtelen, azonban pragmatikai tényezők általában meghatározzák a lehetséges válaszok számát az adott beszédhelyzetben (Kiefer 1983). Ebben a példában a nyitott kérdés grammatikailag ugyan nem kérdésként fogalmazódik meg, azonban tartalma és funkciója alapján mégis kérdésként interpretálható (Hámori 2006: 141). A rá adható lehetséges válaszok tekintetében tehát nincs különbség a *Nyilatkozzon a fegyverről!* és a *Milyen volt a fegyver?* mondatok között.

tében jelentkezett. Ez azt feltételezi, hogy a résztvevők gondosabban kódolták a hamis információt a nyitott kérdések által, mint a specifikus eldöntendő kérdésekben. Az eredmény annak tudható be, hogy a nyitott kérdésre felelőknek konceptuálisan ki kellett terjeszteni a hamis információt a válaszukban megfogalmazott narratíva egészére, míg a specifikus eldöntendő kérdések esetén nem történt kiterjesztés, mivel csak igent vagy nemet kellett válaszolniuk. A kutatás rávilágított arra, hogy az információgenerálás mélyebb folyamatokhoz, és ezáltal nagyobb hamisinformáció-hatáshoz vezet, mint pusztán egy-egy szó kimondása, vagy hamis információt tartalmazó leírás olvasása.⁹ Ezek az eredmények kifejezetten jelentősek, ugyanis az eddigi vizsgálatok a nyitott kérdések „ártalmatlanságát” hangsúlyozták (Sharman és mtsai. 2015, Ibolya 2005, Varga 2015). A nyitott kérdések grammatikailag semmilyen megszorítást nem tesznek a válaszra, ezért minimális a befolyásoló hatásuk a kérdésre adott válasz tekintetében. Ugyanakkor ha véletlenül, vagy akár szándékosan hamis információt tartalmaz a nyitott kérdés (pl. egy egzisztenciális előfeltevés formájában), akkor ez a kérdéstípus képes leginkább befolyásolni az emlékezetet. Ebből adódóan, ha a rendőrségi kihallgatáson, amely nem sokkal a bűncselekmény után zajlik, nyitott kérdés formájában közölnek a tanúval hamis információt, akkor a bírósági kihallgatáson, amely idővel jóval távolabb van a bűncselekménytől, nagy valószínűséggel fog a tanú a hamis információra emlékezni az eredeti helyett. Ez a példa is hangsúlyozza annak a fontosságát, hogy a kérdezési stratégiák során szükséges a kérdések befolyásoló hatását több szempontból is megvizsgálni. A továbbiakban áttérek a spontán hamis emlékek keletkezésének elméletére.

2.3 Spontán keletkező hamis emlékek

A pszichológiában számos kutatás irányul az emlékezés mechanizmusainak, és az események felidézése során keletkező, az ember saját maga által alkotott, spontán hamis emlékeinek vizsgálatára (Binet 1900, Bartlett 1932, Neisser 1982/ 1992, Schacter & Tulving 1994, Schacter 1995, Roediger & McDermott 1995, Brainerd & Reyna 2005, Racsomány 2007b, Brainerd és mtsai. 2008). A DRM paradigma (Roediger & McDermott 1995) nagy valószínűséggel képes megjósolni a spontán hamis emlékek keletkezését (Reyna és mtsai. 2016). A paradigma alapján, ha a kísérlet alanyainak egy olyan szólistát adnak, amely egymással szemantikai kapcsolatban lévő szavakat tartalmaz (pl. ágy, nyugalom, álom, szundikálás, paplan, horkolás, szunyókálás, ásít, békesség), akkor később a felismerési teszten az alanyok feltehetően „emlékezni” fognak olyan szavakra, amelyek valójában nem szerepeltek a listában, de szemantikai kapcsolatban álltak a lista elemeivel (pl. alvás), míg a szemantikai kapcsolatban nem álló szavakat nagy valószínűséggel nem fogják tévesen felismerni (pl. alma). A kognitív pszichológiai sémaelméletek keretében ez azt jelenti, hogy egy adott sémához (pl. alvás) tartozó elemek által maga a séma is aktiválódik az elmében, és emellett a sémának más elemei is aktiválódhatnak, amelyek megjelenhetnek az előhívás során (Bartlett 1932, Bransford & McCarrel 1974, Rumelhart & Ortony 1977, Rumelhart 1980, Lakoff & Johnson 1980, Neisser 1982/1994, Kónya 2007). A vázlatos emléknym elmélete (fuzzy-trace theory) a következő módon magyarázza az eredményeket: a megtapasztalt események kétféle módon tárolódnak az emlékezetben. Egyrészt pontosan, szó szerinti formában (verbatim memory), másrészt az események lényegi vonásai, és a hozzá kapcsolódó jelentések is tárolódnak (gist memory). Hamis emlék akkor keletkezik, amikor a felidéző a vázlatos jelentéseket hívja elő (Brainerd és mtsai. 2008). A fentebb említett esetben az *alvás* szó téves felismerését a lényegi, vagy más-

⁹ Zaragoza és munkatársainak kutatása arra mutatott rá, hogy a konceptuális elaboráció nagyobb hamisinformáció-hatást eredményez, mint a perceptuális elaboráció (Zaragoza és mtsai. 2011).

képpen a vázlatos emlék eredményezi. Formáját tekintve nem ugyanaz a szó elevenedik fel, hanem annak pusztán a vázlata, a lényegi tartalma. Azonban abban az esetben, ha formailag pontosan a listában szereplő szó idéződik fel, mint például a *szundikálás*, az a szó szerinti emlékek előhívhatóságának köszönhető, vagy a vázlatos memória révén való kikövetkeztetésnek. Az emléknyomok az idő múlásával megkophatnak, de többszöri felidézés révén erősebbé is válhatnak. A szemtanúk rendőrségi kihallgatása, amelyre nem sokkal a bűncselekmény után kerül sor, még alapulhatnak a pontos és szó szerinti emlékeken, míg a gyakran csak évek múlva zajló bírósági tárgyalások kihallgatásai már a lényegi emlékezen. Ezért is lehetséges az, hogy a tanú jól emlékszik az esemény lényegére (pl. magára a rablásra), de hibázik pontos részletkérdésekben (pl. az elkövető pólójának a színében). A következtetések levonása szintén a lényegi, tartalmi emlékekhez köthető, mint például az, hogy a bűncselekmény elkövetésének napján volt-e valami szokatlan a vádlott viselkedésében, esetleg a megszokottnál agresszívabb volt-e a vádlott. A szó szerinti emlékezet támogatja a téves emlékek elfogadását a 2.2 pontban ismertetett hamisinformáció-hatás elméletben, míg a DRM paradigmában a hamis emlékek elutasítását támogatja. Ezt szemléletesen mutatja be a következő példa (Reyna és mtsai. 2016: 2-3). A rendőrségen a kihallgató véletlenül azt a hamis információt közli a kihallgatottal, hogy az elkövetőnél kalapács volt, miközben valójában csavarhúzó. Amikor az ügy a bíróság elé kerül, a kihallgatott minél jobban emlékszik a kalapács szóra, annál valószínűbb, hogy a tárgyaláson igazként erősítené meg azt a hamis állítást, hogy az elkövetőnél kalapács volt. Ekkor következik be a hamisinformáció-hatás, azaz a kihallgatott a hamis információra emlékszik az eredetileg tapasztalt csavarhúzó helyett. Ezzel szemben, a DRM paradigmában a *csavarhúzó*ra való pontos emlékezés segítene elutasítani a nem hallott *kalapács* szót. Ezekkel a megállapításokkal ellentétben a vázlatos emlékezet mindkét esetben támogatja a hamis információt. A valamilyen *eszköz* felidézése egyaránt támogatja a *kalapácsot* és a *csavarhúzót* is. Ez azzal magyarázható, hogy míg a DRM paradigmában a hangsúly a jelentésbeli, tartalmi emlékezen van, addig a hamisinformáció-hatás a szószerinti emlékezen alapszik (Reyna és mtsai. 2016: 3). Ha a szólistás kísérlet alanyait egy hónappal később megkérlik arra, hogy emlékezzenek vissza a fent bemutatott listára (ágy, nyugalom, álom, szundikálás, paplan, horkolás, szunyókálás, ásít, békesség), akkor a lista lényegére fognak emlékezni, és nagyobb valószínűséggel tévesen az *alvás* szót hívják elő emlékként, mint a kevésbé reprezentatív, de a listában valóban jelenlévő *nyugalom* szót (Ost és mtsai. 2013). Brainerd és munkatársai amellet érvelnek (2008), hogy a lista elemeire való téves emlékezés vagy felidézés egyetlen szemantikai tényezőn alapul, az ismerősségen (familiarity/meaningfulness), míg a lista elemeire való igazi emlékezés a konkrétságon (imagery/concreteness) múlik.¹⁰ Mindezek alapján elmondható, hogy a kriminalisztika által kialakított rendőrségi kihallgatási módszerekben, miközben azoknak a jogi és etikai normáknak is meg kell felelniük (Gálig 2011), indokolt és szükséges figyelembe venni az eddigiekben bemutatott nyelvészeti és pszichológiai kutatási eredményeket, mivel ezek jelentős mértékben segítik a kihallgatások pontos és objektív levezetését és értékelését. A következőkben egy konkrét bírósági példán keresztül mutatom be a jelentőségét annak, hogy milyen hatással bírhat a rendőrségi kihallgatások kérdéseinek szerkezete és tartalma a később zajló bírósági kihallgatásokra.

¹⁰ A konkrétság tényezőjét a kutatók a képekre, vagy képeket felidéző szavakra vonatkoztatják (Brainerd és mtsai. 2008).

3 Hamis emlékek feltérképezése a tanúvallomásokban: egy bírósági kihallgatás elemzése

A következőkben egy büntetőperes ügynek a különböző szempontú beszámolóit fogom bemutatni, amelyek a vádlott és két tanú bírósági kihallgatásából származnak. Az ügy röviden így foglalható össze: a vádlott nem gondoskodott körültekintően a háziállatainak az elzárásáról. Egy bicikliző idős hölgy az egyik állat¹¹ miatt elesett, és olyan súlyos sérüléseket szenvedett, hogy később életét veszítette. A tárgyaláson azt igyekeznek kideríteni, hogy az állattól csak megijedt-e a néni, aki ennek következtében elesett, vagy ezen túlmenően az állat hozzá is ért a biciklihez (nekifutott, súrolta, fellökte stb.). A baleset bekövetkeztekor kizárólag a vádlott és a sértett volt a helyszínen, így a tanúk nem látták magát az esetet. A kihallgatásukra azért került sor, mert közvetlenül az eset után beszéltek a sértettel és a vádlottal is. A vádlott és a tanú nem köteles a bíróságon újból vallomást tenni, kérhetik, hogy a korábbi vallomásukat vegyék figyelembe. A rendőrségen készített jegyzőkönyvekben azonban az esetek döntő többségében nem szó szerint szerepel a kihallgatott személy vallomása, hanem a laikus megfogalmazás jogi kódexre kerül átírásra (Vinnai 2012). Ugyanakkor vannak olyan esetek is, amikor a vádlott, vagy a tanú újból vallomást tette a bíróságon, de olyan sok idő telt már el az események óta, hogy nem emlékszik a történetekre. Ekkor a bíró a korábbi vallomást is segítségül hívhatja a kihallgatás során. Ez lesz látható ebben az ügyben is. A vallomásokat a bírósági kihallgatási sorrenddel megegyezően mutatom be, így elsőként a vádlottét ismertetem. A tárgyaláson elhangzottakat diktafonnal rögzítettem, az elemzésben szereplő példákat a konverzációelemzés módszereit felhasználva írtam át (Jefferson 1984), a jelen tanulmány számára releváns jelöléseket a Függelékben sorolom fel.

Az (1)-es részletben a bíró a vádlott korábbi, nyomozati eljárás során tett vallomását olvassa fel a jegyzőkönyvből az újbóli vallomástétel megtagadását követően.

- (1) Kihallgató: Nyilatkozzon arról, hogy **nekiment-e az állat** Nagy Beátának vagy a kerékpárnak.
 Vádlott: Nem ment neki, csak átszaladt előtte.
 Kihallgató: Nyilatkozzon arról, hogy Nagy Beáta tett-e olyan kijelentést, hogy az állat **nekiment** volna a kerékpárjának.
 Vádlott: A mentősöknek mondta, hogy **fellökte az állat** de ez nem igaz, mert hozzá sem ért az állathoz mert akkor a másik oldalra kellett volna eszen.

Ebben a rendőrségi kihallgatási részletben két olyan megnyilatkozás is elhangzik, amelyek a 2.2-ben bemutatott *Nyilatkozzon a fegyverről!* mondathoz hasonlóan narratíva alkotására készítené a gyanúsítottat.¹² Valójában azonban az (1)-es példa kihallgatói megnyilatkozásai-
 ban beágyazott eldöntendő kérdések szerepelnek, így a lehetséges válaszok leszűkülnek az igen/nem, vagy ezekkel egyenértékű lehetőségekre. A *nekiment-e* kifejezéssel, valamint a *tett-e olyan kijelentést, hogy az állat nekiment volna* megfogalmazással kérdezik rá a gyanúsítottól arra, hogy mit mondott a sértett. Ugyan a *nekiment* és a *tett* igék után szerepel a részrehajlást enyhítő, a befolyásolás mértékét csökkentő *-e* kérdő partikula (Schirm 2011, Gyuris 2014), azonban a kihallgató végig a *nekiment* szót alkalmazza, ami előidézhethet hamis emlékeket a ké-

¹¹ A tanulmányban a szöveg anonimizálása miatt a bajt okozó állatra következetesen ezzel a megnevezéssel utalok.

¹² Azt a személyt, aki ellen a büntetőeljárást folytatják a nyomozási szakaszban gyanúsítottnak, a bírósági szakaszban vádlottnak, a büntetés-végrehajtási szakaszban elítéltnak, összefoglaló elnevezéssel pedig terheltnek nevezik (Dobos 2014).

sőbbiekben. A gyanúsított a kérdésben szereplő leírás tagadásával azt állítja, hogy az állat *nem ment neki* a biciklinek, de azt is jelzi, a sértett viszont úgy nyilatkozott, hogy *fellökte* őt az állat. A következőkben az első tanú (a továbbiakban Tanú1) vallomásait mutatom be, aki a bírósági tárgyaláson vállalta az újbóli vallomástételt (2), majd a bíró összeveti a tárgyaláson elhangzottakat az előzetes vallomásával (3).

- (2) Bíró: Mit tapasztalt a helyszínen? Önben összeállt-e a kép akkor ott a helyszínen hogy mi történhetett?
- Tanú1: Nem, utólag derültek ki dolgok hogy mi is történt. A Tanú2 ott volt akkor tehát ő úgy mondta hogy Beáta néni **elesett**, később derültek ki a dolgok ( ) mondta hogy **elesett** biciklivel. Később derült ki hogy (.) **nekirontott** egy állat és **lelökte** őt a kerékpárról.
- Bíró: Ez a **nekirontás** ez hogyan derült ki az ön számára?
- Tanú1: Hát öö (1.0) nagynéném¹³ mondta meg öö (2.0) hh (2.0) hát ő utána most ha **jól emlékszem Péter is mondta hogy egy pillanatra nem figyelt oda és ő is hibás.**
- Bíró: ( ) **Igen,**
- Tanú1: És ( ) (1.0) az állat ekkor **lelökte** a kerékpárról.
- Bíró: **Értem. Na most ezt ott a helyszínen mondta ő önnek? (1.0) vagy utólag?**
- Tanú1: Utólag.
- Bíró: Utólag? Értem. (1.0) Később beszélt ön a Péterrel ( )?
- Tanú1: ( )
- Bíró: és közben beszélgettek amíg kijött a mentő?
- Tanú1: Beszélgettünk meg szóval tartottuk nagynénémet ( )
- Bíró: A nagynénje. Amikor ön odaért. **Akkor elmondta-e. Ő maga. Hogy mi történt.**
- Tanú1: Hát én szerintem megsérülhetett a (1.0) feje és egy kicsit összefüggéstelenül is beszélt és mondta hogy hogy hogy hívjuk a rendőrséget hívjuk ki mer a mer az állat **lelökött** a kerékpárról.
- Bíró: **Aha. Tehát úgy mérges is volt. Tehát indulat is volt benne. A fellökés miatt. És a rendőrséget is emlegette. ( )**
- Tanú1: Akkor derült ki mert én meg voltam győződve hogy **elesett a biciklivel**, és először én azt hittem hogy ő látta az esetet és akkor segít. ( ) **Később derült ki hogy az állat miatt volt ő ott.**
- Bíró: **Ez mikor volt ez a később?**
- Tanú1: Hát úgy negyed órára rá.
- Bíró: Negyed órára rá. És akkor ő mit mondott el önnek az esettel kapcsolatban először?
- Tanú1: Annyit hogy hogy ő látták hogy **elesett** és próbálnak neki segíteni. ( )
- Bíró: Ő elismerte-e azt hogy az állat okozta a bajt?
- Tanú1: Igen.
- Bíró: Elismerte.
- Bíró: **Azt elismerte hogy nekiütközött a kerékpárnak az állat vagy (0.5)?**
- Tanú1: Hát azt én most pontosan már nem tudom megmondani.
- Bíró: Azt már pontosan nem tudja megmondani.

¹³ A sértett a kihallgatott nagynénje.

A bíró a kihallgatást a következő nyitott kérdéssel kezdi: *Mit tapasztalt a helyszínen? Önben összeállt-e a kép akkor ott a helyszínen hogy mi történhetett?* A bíró legelső kérdése tehát egy olyan nyitott kérdés, amely valóban arra készítheti a tanút, hogy összefüggően, saját szavaival adja elő, hogy miként emlékszik az eseményekre.¹⁴ Ezzel szemben, ahogyan az (1)-es példában láthattuk, már a kihallgatás elején egy olyan konkrét kifejezés (*nekiment*) szerepel, amely valamilyen módon meghatározza az eseményeket, s így hatással lehet az események feldolgozására. A bemutatott szöveg elemzése alapján továbbá a következő megállapítások tehetőek a bíró kérdezői stratégiájával kapcsolatban:

- A bíró mindig következetesen azt a leírásmódot választja, amit a tanú mond: *elesett, nekiment, fellökte, lelökte.*
- A bíró számos alkalommal igyekszik rákérdezni az emlékek forrására, amellyel az emlékek eredete tisztázható, és elkülönülhetnek egymástól:¹⁵
  - *Na most ezt ott a helyszínen mondta ő önnek? (1.0) vagy utólag?*
  - *Később beszélt ön a Péterrel?*
  - *A nagynénje. Amikor ön odaért. Akkor elmondta-e. Ő maga. Hogy mi történt.*

Az eltelt idő miatt azonban a tanúk sokszor nem képesek visszaemlékezni az emlék forrására, azaz hogy egy konkrét emléket ők tapasztaltak-e, vagy csak a későbbiek során új információ adódott az eredeti emlékhöz (Loftus és mtsai. 1978). Ezért ezek a kérdésfeltevési stratégiák fontosak lennének a rendőrségi kihallgatások során is, amikor a tanúk még nagyobb valószínűséggel emlékeznek szó szerint az elhangzottakra, vagy egy esemény pontos részleteire. Ezt támasztja alá a következő példa is, amelyben a bíró felolvassa a tanú előzetes vallomását, és így összehasonlíthatóvá válik a két vallomás.

- (3) Bíró: A vallomásában azt mondta ön, hogy „a Péter azt mondta hogy csak megijedtek a 0.5 **megijedt az állattól nagynéném** de nagynéném mérgesen mondta is hogy nem igaz. Mert kerékpárostól **fellökte** ( )”
 Tehát ő vitatkozott ezzel, hogy csak megijedt volna már ott a helyszínen is? Az ön nagynénje vitatkozott ezzel? Hogy **fel is lökte** őt ez az állat?
- Tanú1: (1.0) igen ( )

Ebben az esetben a rendőrségi jegyzőkönyv feltehetően szó szerint tartalmazta a tanú szóhasználatát, amely így segítette a befolyásolás elkerülését, mivel nem pusztán a *Neki ment-e az állat a biciklinek?* eldöntendő kérdésre kellett válaszolnia a tanúnak.

A második tanú (a továbbiakban Tanú2) nem tudott felelni a kérdésekre arra hivatkozva, hogy már nem emlékszik a történetekre, így a bíró a tanú rendőrségen tett korábbi vallomását olvasta fel. Elsőként azonban a bíró neki is feltette a bevezető nyitott kérdést, ahogyan Tanú1-nek is. Tanú2 kihallgatási részletei (4)-ben láthatóak.

- (4) Bíró: Önnek ott a helyszínen összeállt-e a kép, hogy az állat okozta a bajt?
 Tanú2: Az igazat megvallva nem gondolkodtam róla. Mert nem gondoltam hogy ide kerülök.

¹⁴ Annak a jelentőségére, hogy a tanú elsőként saját szavaival adhassa elő a történeteket lásd még Vinnai (2011).

¹⁵ További példa emlékezeti forrást ellenőrző kérdésre: Do you remember thinking that he had a knife or did you see the knife?, Did you see him hit your friend or did someone tell you that? (Reyna és mtsai. 2016)

Tanú2 rendőrségi tanúvallomása:

Beáta néni azt mondta hogy az állat a bicikli első kerekét **elsodorta és ennek következtében elesett**. Péter pedig azt mondta hogy az állat csak az első kereket **elcsapta** a nagyném meg **elesett**. Én nem láttam hogy mi történt csak ő mondta így ( ) Velem is beszélt és az ő elmondása szerint csak **súrolta az állatot a bicikli** első kereke és ezért esett el a nagyném ( ) jött Benedek és amikor kérdezte mi történt Péter egyből mondta hogy az állat **elsodorta** a bicikli első kerekét.

Ebben a vallomásban újabb leírási formák kerülnek elő: *elsodorta, súrolta*. Összességében az esemény leírását a következő szavakkal jellemezték: *nekiment, fellökte, lelökte, nekirontott, súrolta a kereket, elcsapta a kereket, elesett*. A bírósági tárgyalás az esemény után több mint egy évvel zajlott, így a tanúvallomások a vázlatos emlékezeten alapultak, már szinte lehetetlen volt annak a szó szerinti felidézése, hogy ki pontosan hogyan nyilatkozott a történetekkel kapcsolatban. Az ítélet indoklásában többek között az is szerepelt, hogy minden kétséget kizáróan nem lehetett megállapítani azt, hogy a sértett kerékpárja első kerekének neki futott-e az állat, azt viszont minden kétséget kizáróan megállapította a bíróság, hogy a jóság kiszaladt az útra, ami a balesetet előidézte.

A fent bemutatott részletek alátámasztják a fontosságát annak, hogy a tanúk olyan módon legyenek kikérdezve már a rendőrségi kihallgatáson is, hogy az a lehető legkisebb befolyást gyakorolja az emlékezetükre, hiszen ekkor még nagyobb esély van arra, hogy akár szó szerint emlékeznek az elhangzottakra. Továbbá az is lényeges, hogy elsőként saját szavaikkal fogalmazhassák meg az eseményeket, és azok szó szerint legyenek rögzítve a jegyzőkönyvben.

4 Összegzés és konklúzió

A tanulmányban az első kutatási kérdés alapján arra kerestem a választ, hogy milyen hamis emlékeket okozó verbális hatások érhetik a tanúk emlékezetét abban az időpontban, amelyre vissza kellene emlékezniük (az esemény történése), valamint a rendőrségi kihallgatás alkalmával. A rendőrségi kihallgatás során két jellegzetes módon keletkezhet hamis információ. Egyrészt akkor, ha a tanúnak nincs módja arra, hogy elsőként a saját szavaival fogalmazza meg a történeteket. Ekkor a kihallgató szóhasználata okozhat spontán hamis emlékeket, mivel a történeteket egy újabb fogalmazásmódban is hallja a kihallgatott. Másrészt pedig akkor, ha a kérdésfeltevések az emlékek befolyásolására alkalmas információt tartalmaznak, különösen igaz ez a specifikus eldöntendő kérdésekre és a nyitott kérdésekre. Ennek azért van kiemelkedő szerepe, mert a korábbi kutatások azt hangsúlyozták, hogy a nyitott kérdések a legkevésbé befolyásoló kérdéstípusok. Ez valóban helytálló megállapítás, ha a kérdésre adható lehetséges válaszok szempontjából vizsgáljuk a kérdéseket, azonban más eredmény születik, ha az emlékezetre való hatásukat is figyelembe vesszük, hiszen ekkor a nyitott kérdés lehet a leginkább befolyásolásra alkalmas kérdéstípus, amely a leginkább képes hamis emlékek kialakítására, amennyiben tartalmaz az események feldolgozásának vagy az emlékek konstruálásának befolyásolására alkalmas információt. Ez azt a tanulmány elején megfogalmazott kijelentést is alátámasztja, hogy a kihallgatási módszereket célszerű több tudományterület bevonásával vizsgálni. Az esemény észlelésekor pedig a szemantikailag egymáshoz kapcsolódó (pl. egy kognitív sémához tartozó) szavak elhangzása, vagy az egyén saját következtetései alkalmasak arra leginkább, hogy hamis emlékek keletkezzenek.

A második kérdés kapcsán arra kerestem a választ, hogy a bíró alkalmaz-e olyan kérdezési stratégiákat, amelyek alkalmasak annak a felderítésére, hogy a tanúk egy valós élmény emlé-

két idézik-e fel, vagy pusztán a vélekedésüket, következtetéseiket, utólagos információszerzésüket közlik. Ahogyan arra a példaelemzés kapcsán rámutattam, a bíró törekszik az emlékek forrásának feltárására. Olyan kérdések hangzottak el, amelyekből kiderül, hogy a cselekmények után még beszélgettek-e egymással a tanúk, ami befolyásolhatta az emlékezetüket, vagy hogy a sértett már a helyszínen mondta-e, hogy mi történt, avagy a sértett érzelmi állapota mutatta-e azt, hogy haragszik az állat gazdájára stb. Mivel a rendőrségi kihallgatás időben lényegesen közelebb van a történésekhez mint a bírósági kihallgatás, ezért ekkor még kevesebb emlékezeti torzulás feltételezhető. Azonban, ha a tanú vallomást tesz a bírósági tárgyaláson is, és a két vallomásban eltérő módon emlékszik az eseményekre, az kihatással lehet a bírósági ítélelhozatalra, amit egy konkrét bírósági példán keresztül is szemléltettem. Ebben a tanulmányban csupán néhány lényeges jelenség bemutatására volt mód, de ezek a jelenségek és a kihallgatási részletek elemzése is azt mutatják, hogy a kihallgatói kérdések megformálása meghatározó a tanúvallomások felvételénél és értékelésénél, valamint a kihallgatási technikák kialakításában jelentős szerepe van a komplex szemléletmódnak.

Irodalom

- Bartlett, F.C. (1932): *Remembering: A study in experimental and social psychology*. Cambridge (UK): Cambridge University Press.
- Binet, A. (1900): *La suggestibilité*. Paris: Schleicher.
- Bócz, E. (2008): *Kriminalisztika a tárgyalóteremben*. Budapest: Magyar Közlöny Lap- és Könyvkiadó.
- Brainerd, C.J. & Reyna, V.F. (2005): *The science of false memory*. Oxford, New York: Oxford University Press.
- Brainerd, Charles J., Yang, Yonghua, Reyna, Valerie F., Howe, Mark L. & Mills, Britain Ashley (2008): Semantic processing in associative false memory. *Psychonomic Bulletin & Review* 15.6, 1035-1053.
- Bransford, John D. & McCarrell, Nancy S. (1974): A Sketch of a Cognitive Approach to Comprehension: Some Thoughts about Understanding What It Means to Comprehend. In: Weimer, W. & Palermo, D. (eds.): *Cognition and the Symbolic Processes*. New York: Lawrence Erlbaum, 189-229.
- Dobos, István (2014): A büntetőeljárás szakaszai. [<http://doboslegal.eu/a-buntetoeljaras-szakaszai/>]
- Ecker, Ullrich K.H., Lewandowsky, Stephan, Cheung, Candy S.C. & Maybery, Murray T. (2015): He did it! She did it! No, she did not! Multiple causal explanations and the continued influence of misinformation. *Journal of Memory and Language* 85, 101-115.
- Gálig, Péter (2011): A kihallgatás etikája és taktikája. [<http://www.jogiforum.hu/publikaciok/451>]
- Gyuris, Beáta (2014): *A magyar eldöntendő kérdő mondatok tipológiájához*. Előadás. Magyar Nyelvtudományi Társaság, 2014. december 6. Budapest.
- Hámori, Ágnes (2006): Jogi és bünygyi diskurzuselemzés: Dominancia és barátságosság a Kulcsár-kihallgatáson. *Magyar Nyelvőr* 130, 129-165.
- Henkel, Linda A. & Coffmanm, Kimberly J. (2004): Memory Distortions in Coerced False Confessions: A Source Monitoring Framework Analysis. *Applied Cognitive Psychology* 18, 567-588.
- Ibolya Tibor (2005): Kihallgatási taktika a nyomozásban. [<http://ibolyatibor.atw.hu/Sajat/3.pdf> – 2018.04.26.]

- Jefferson, Gail (1984): On the organization of laughter in talk about troubles. In: Atkinson, J. M. & Heritage, J. (eds.): *Structures of Social Action. Studies in Conversation Analysis*. Cambridge: Cambridge University Press, 346-369.
- Juhászné Zvolenszki, A. (2013): *Polgári eljárásjogi ismeretek*. Szeged: Iurisperitus Bt.
- Kenesei, István (2003): Jogi szemantika: problémafelvetés és kutatási program. *Világosság* 11-12: 63-70.
- Kiefer, Ferenc (1983): A kérdő mondatok szemantikájáról és pragmatikájáról. In: Rácz, E. & Szathmári, I. (szerk.): *Tanulmányok a mai magyar nyelv szövegtana köréből*. Budapest: Tankönyvkiadó, 203-230.
- Király, I. (2007): A deklaratív emlékezet – epizodikus és önéletrajzi emlékezet. In: Csépe V., Győri Miklós & Ragó A. (szerk.): *Általános pszichológia 2*. Budapest: Osiris Kiadó, 236-167.
- Kónya, A. (2007): Sémaelméletek és az emlékek fogalmi kategorizációja. In: Csépe V., Győri Miklós & Ragó A. (szerk.): *Általános pszichológia 2*. Budapest: Osiris Kiadó, 330-347.
- Lakoff, George & Johnson, Mark (1980): *Metaphors We Live By*. Chicago & London: University of Chicago Press.
- Laney, Cara & Loftus, Elisabeth (2016): History of Forensic Interviewing. In: O'Donohue, W.T. & Fanetti, M. (eds.): *Forensic Interviews Regarding Child Sexual Abuse*. New York: Springer, 1-17.
- Lieberman, A.M. & Mattingly, I.G. & Turves, M.T. (1972): Language codes and memory codes. In: Melton, A.W. & Martin, E. (eds.): *Coding processes in human memory*. Washington DC: W. H. Winston, 307-334.
- Lindsay, D. Stephen & Johnson, Marcia K. (1989): The eyewitness suggestibility effect and memory for source. *Memory & Cognition* 17, 349-358.
- Loftus, Elizabeth F., David G. Miller & Helen J. Burns (1978): Semantic Integration of Verbal Information into a Visual Memory. *Journal of Experimental Psychology Human Learning and Memory* 4.1, 19-31.
- Loftus, Elizabeth F. & Hoffmann, Hunter G. (1989): Misinformation and Memory: The Creation of New Memories. *Journal of Experimental Psychology General* 118.1, 100-104.
- Loftus, Elizabeth F. (2003): Make-Believe Memories. *American Psychologist* 58.11, 867-873.
- Newman, Eryn J. & Lindsay, D. Stephen (2009): False Memories: What the Hell are They For? *Applied Cognitive Psychology* 23, 1105-1121.
- Neisser, Ulrich (1982/1994): John Dean memóriája: esettanulmány. In: Kónya A. (szerk.): *Az emlékezés ökológiai megközelítése*. Budapest: Tankönyvkiadó, 457-482.
- Ost, James, Blank, Hartmut, Davies, Joanna, Jones, Georgina, Lambert, Katie & Salmon, Kelly (2013): False memory ≠ false memory: DRM errors are unrelated to the misinformation effect. *PLoS ONE* 8.4, e57939.
- Pléh, Csaba (2014): Szövegek megértése és megjegyzése. In: Pléh Cs. & Lukács Á. (szerk.): *Pszicholingvisztika. Magyar pszicholingvisztikai kézikönyv 1. kötet*, 287-338.
- Racsmány, M. (2007a): Kódolás és előhívás az emberi emlékezetben. In: Csépe V., Győri Miklós & Ragó A. (szerk.): *Általános pszichológia 2*. Budapest: Osiris Kiadó, 159-176.
- Racsmány, M. (2007b): Emlékezeti illúziók és kóros tévedések. In: Czigler, I. & Oláh, A. (szerk.): *Találkozás a pszichológiával*. Budapest: Osiris, 116-134.
- Reyna, Valerie F., Corbin, Jonathan C., Weldon, Rebecca B. & Brainerd, Charles J. (2016): How fuzzy-trace theory predicts true and false memories for words, sentences, and narratives. *Journal of Applied Research in Memory and Cognition* 5.1, 1-9.

- Roediger, Henry L. & McDermott, Kathleen B. (1995): Creating false memories: Remembering words not presented in lists. *Journal of Experimental Psychology: Learning, Memory, and Cognition* 21, 803-814.
- Roediger, Henry L. & DeSoto, Kurt A. (2015): The psychology of reconstructive memory. In: Wright, J. (ed.): *International encyclopedia of the social and behavioral sciences*. Oxford (UK): Elsevier, 50-55.
- Rumelhart, David E. & Ortony, Andrew (1977): The representation of knowledge in memory. In: Anderson, R.C., Spiro, R.J. & Montague, W.E. (eds.): *Schooling and the acquisition of knowledge*. Hillsdale, NJ: Erlbaum, 99-135.
- Rumelhart, David E. (1980/1990): A sémák: a megismerés építőkövei. In: Kónya A. (szerk.): *Az emberi emlékezet pszichológiai elméletei*. Budapest: Tankönyvkiadó, 392-420.
- Schacter, Daniel L. & Tulving, Endel (1994): What are the memory systems of 1994? In: Schacter, D.L. & Tulving, E. (eds.): *Memory Systems 1994*. Cambridge: MIT Press, 1-38.
- Schacter, Daniel L. (1995): Memory distortion: History and current status. In: Schacter, D.L. et al. (eds.): *Memory distortion*. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1-43.
- Schirm, Anita (2011): *A diskurzusjelölők funkciói: a hát, az -e és a vajon elemek története és jelenkori szinkron státusa alapján*. Doktori értekezés. Szeged: Szegedi Tudományegyetem.
- Sharman, Stefanie J. & Powella, Martine B. (2012): Comparison of Adult Witnesses' Suggestibility Across Various Types of Leading Questions. *Applied Cognitive Psychology* 26, 48-53.
- Sharman, Stefanie J., Boyd, Catherine & Powell, Martine B. (2015): Disrupting the Encoding of Misinformation Delivered in Closed Specific and Open Presumptive Questions. *Psychiatry, Psychology and Law* 22.4, 535-541.
- Szabó, Miklós (2006): A nyelvtudomány a társadalomtudományok tükrében. *Magyar Tudomány* 4, 419.
- Varga, Marianna (2015): Bírói kérdésfeltevések a magyar tanú- és szakértői bizonyításokban. *Jelentés és nyelvhasználat* 2, 79-107.
- Vinnai, Edina (2010): A jogi nyelv nyelvészeti megközelítése. *Publicationes Universitatis Miskolcensis. Sectio Juridica et Politica* 28.1, 145-171.
- Vinnai, Edina (2011): *Nyelvhasználat a jogi eljárásban*. PhD-értekezés. Miskolci Egyetem.
- Vinnai, Edina (2012): A jegyzőkönyvvezetés gyakorlata egy empirikus vizsgálat tükrében. In: Stipta I. (szerk.): *Collegium Doctorum Konferencia* [elektronikus dokumentum]. Miskolc: Bíbor Kiadó.
- Zaragoza, Maria S., Mitchell, Karen J., Payment, Kristie & Drivdahl, Sarah (2011): False memories for suggestions: The impact of conceptual elaboration. *Journal of Memory and Language* 64.1, 18-31.

Függelék

Konverzációelemzési átírási konvenciók (Jefferson 1984)

- (.) mikropauza; nagyon rövid szünet, körülbelül egy szótagnyi hosszúságú
- (2.0) megmért szünet (másodperc.tizedmásodperc)
- igen? a kérdőjel emelkedő intonációt jelent, nem feltétlenül esik egybe a megnyilatkozás végével
- ( ) az üres zárójel érthetetlen közlést jelöl (a tanulmányban továbbá azokat a részeket is jelöli, amelyet titoktartási kötelezettségből kellett kihagyni)
- igen, a vessző folytatólagos intonációt jelez
- igen. a pont a szó végén eső intonációt jelez, amely nem minden esetben esik egybe a megnyilatkozás végével
- >< a jel két eleme közé eső beszédszakasz tempója gyorsabb, mint a beszélő átlagos beszédtempója
- <> a jel két eleme közé eső beszédszakasz tempója lassabb, mint a beszélő átlagos beszédtempója